

דף הרחבות לנושא –

דיני תפילת הציבור (יחידה 1)

חיוב התפילה בציבור

יחידה מספר 10

❖ במה שונה הפסוק "בכל קראנו אליו" מהפסוקים שהביא רבי יצחק?

למדנו שני מקורות למעלת התפילה בציבור –

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ז עמוד ב

אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי, מאי דכתיב ואני תפילתי לך ה' עת רצון - אימתי עת רצון - בשעה שהצבור מתפלל. רבי יוסי ברבי חנינא אמר, מהכא: כה אמר ה' בעת רצון עניתך. רבי אחא ברבי חנינא אמר, מהכא: הן אל כביר ולא ימאס, וכתוב: פדה בשלום נפשי מקרב - לי כי ברבים היו עמדי. תניא נמי הכי, רבי נתן אומר: מנין שאין הקדוש ברוך הוא מואס בתפלתן של רבים, שנאמר: הן אל כביר ולא ימאס, וכתוב: פדה בשלום נפשי מקרב - לי וגוי. אמר הקדוש ברוך הוא כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים ומתפלל עם הצבור - מעלה אני עליו כאילו פדאני, לי ולבני, מבין אומות העולם

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף מט עמוד ב

משה רבך אמר: מי כה' אלהינו בכל קראנו אליו, ואת אמרת: דרשו ה' בהמצאו! ... - הא ביחיד, הא בצבור

(הסוגיה שם במסכת יבמות עוסקת בכך שמנשה דרש שיעלו את ישעיהו הנביא למשפט בטענה שהוא נביא שקר. בסוגיה מובאים שורת פסוקים מספר ישעיהו שמוציגים כסותרים את פסוקי התורה. זו דוגמא לאחת מהן, והפתרון שהגמרא שמה בפיו)
המהרש"א מסביר שאלו מקורות לדברים שונים –

מהרש"א חידושי אגדות מסכת ברכות דף ז עמוד ב

מ"ד ואני תפילתי וגוי. נראה הא דתפלת צבור יותר מקובלת ומרוצה אין צריך ראייה, דמן התורה איכא למגמר כן, דאמרין סוף פרק החולץ (יבמות מ"ט ב') "משה אמר בכל קראנו אליו ואת אמרת דרשו ה' בהמצאו? ומסיק: הא בצבור הא ביחיד ... אלא דבעי לאתויי הכא דגם תפלת יחיד בביתו היא מרוצה ומקובלת יותר בזמן שהצבור מתפלל כלומר, ביבמות מדובר על עצם התפילה עם הציבור. במסכת ברכות מדובר על התפילה בזמן שהציבור מתפללים.

ומייתי שפיר מדכתיב: "ואני תפילתי", ביחיד, "לך ה'" "ביעת רצון" של צבור. וכן "ביעת רצון" של צבור "עניתך" – ביחידות. וכן יש לפרש "כי ברבים היו עמדי", דהיינו בעת שרבים מתפללים עמדי, שאני מתפלל אז ביחידות

❖ האם רבי יוחנן 'גנב' לאבא בנימין את המימרא?

למדנו שתי מימרות -

I. תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ו עמוד א

תניא, אבא בנימין אומר: אין תפלה של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת, שנאמר: לשמוע אל הרנה ואל התפלה, במקום רנה שם תהא תפלה

II. תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ז עמוד ב

אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי, מאי דכתיב ואני תפילתי לך ה' עת רצון - אימתי עת רצון - בשעה שהצבור מתפלל

בגירסת הריף ישנו ערבוב מסוים בין המימרות –

רי"ף מסכת ברכות דף ז עמוד א

אמר ר' יוחנן משום רבי יוסי בן זמרא: אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת, שנאמר "ואני תפילתי לך ה' עת רצון" אימתי עת רצון? בשעה שהצבור מתפלל.

הרי"ף מצטט את רבי יוחנן (II) האומר שהתפילה נשמעת בבית הכנסת (I), שנאמר "עת רצון" (II). אם כך, בעל המימרא השנייה מוכיח את מה שנאמר במימרא הראשונה על סמך הפסוק מהמימרא השנייה. גם הטור משלב בין המימרות –

טור אורח חיים הלכות תפלה סימן צ

לא יתפלל אדם אלא בבית הכנסת עם הצבור, דאמר רבי יוחנן: אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת, פירוש, עם הצבור... ואפילו הוא אנוס שאינו יכול לילך לבית הכנסת טוב לו לכוון השעה שהצבור מתפלל בה, דכתיב "ואני תפילתי לך ה' עת רצון" ודרשין: אימתי הוא עת רצון? בשעה שהצבור מתפלל.

המעדני יום טוב (פירוש על הרא"ש לבעל התוספות יום טוב) מבאר שהטור מבין שאכן שתי המימרות מבוססות האחת על חברתה –

מעדני יום טוב ברכות פרק א אות ז ס"ק ה

הכי דייק דמדהקפיד קרא על העת והשעה שהצבור מתפלל, ואין הצבור מתפלל אלא בבית הכנסת, הרי הראיה שאין התפלה נשמעת אלא בבית הכנסת, ומיהו עם הצבור, כדפירש הטור

❖ מעלת התפילה בבית המדרש, והנחיות מיוחדות לתלמידי חכמים?

בהמשך הסוגיה נאמר שמעלת התפילה בבית המדרש גבוהה ממעלת התפילה בבית הכנסת –

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ח עמוד א

אמר ליה רבא לרפרס בר פפא: לימא לן מר מהני מילי מעלייתא דאמרת משמיה דרב חסדא במילי דבי כנישתא! אמר ליה, הכי אמר רב חסדא: מאי דכתיב "אהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב" - אוהב ה' שערים המצויינים בהלכה יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות

שולחן ערוך אורח חיים הלכות תפלה סימן צ סעיף יח

בית המדרש קבוע קדוש יותר מבהכ"נ, ומצוה להתפלל בו יותר מב"ה, והוא שיתפלל בו

הפרי מגדים (כאן) פוסק שלא יבטל את לימודו בכדי ללכת להתפלל ברוב עם, אלא יתפלל בבית המדרש. אך אם אינו מבטל את לימודו, עדיף להתפלל ברוב עם.

המשנה ברורה (כאן ס"ק נה) מבאר שכוונת הפרי מגדים היא ביחס לבית מדרש שאדם קובע לעצמו. קדושת בית מדרש הקבוע לציבור הלומדים גבוהה יותר מקדושת בית כנסת, כפי שנאמר בגמרא.

המשנה ברורה מוסיף סיבה מפתיעה להעדיף את התפילה בבית על התפילה בבית הכנסת –

משנה ברורה סימן צ ס"ק לג

אם הוא תלמיד חכם ויש חשש חילול השם כשיבוא אחר התפלה בבית הכנסת יתפלל בביתו

❖ משמעות "אינה נדחית" ו"נשמעת"

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ו עמוד א

תניא, אבא בנימין אומר: אין תפלה של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת, שנאמר: לשמוע אל הרנה ואל התפלה, במקום רנה שם תהא תפלה

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף ז עמוד ב

כיון דאיכא צבורא דקא מצלו לא קא מדחי

בעלי התוספות מבארים שמדובר בשתי מעלות שונות – תפילה נשמעת, או שהתפילה איננה נדחית –

תוספות מסכת עבודה זרה דף ז עמוד ב

כיון דאיכא צבורא דמצלי לא מדחי - פי' ר"ת הא דמשמע הכא דמהני אפילו כשהצבור מתפלל במקום אחר, היינו דווקא דלא מדחי, אבל אינה נשמעת אלא במקום שהצבור מתפלל, כדאמרינן בברכות (דף ו.ו) אין תפלתו של אדם נשמעת אלא עם הצבור

מהו ההבדל בין תפילה שאינה נדחית לבין תפילה הנשמעת?

מחצית השקל אורח חיים סימן צ"ק יז

החילוק בין 'אינה נדחית', שר"ל שהתפלה מקובלת ברצון למעלה ויקבל עליה שכרו כמי שמקבל שכר על כל מצות ה', אבל אין ממלאין בקשתו שהתפלל עליה, אבל כשאמרו 'נשמעת', עושין לו רצונו במה שהתפלל על אותו דבר. ואף דעינינו רואות שגם תפלת הצבור איננה נשמעת לפעמים, כבר תירץ שלי"ה בכמה תירוצים, ואחד מהן, שעושה להם מעין אותו דבר שהתפללו עליו. אף על גב שאין ממלאין כל בקשתם, מכל מקום מקצת משאלותם ממלאין, ועיי"ש

מחצית השקל מסביר שאם מתפלל עם הציבור בבית הכנסת, הקב"ה נשמע לתפילתו ועושה את מבוקשו (באופן המבואר בשל"ה). אם מתפלל במקביל לתפילת הציבור, מקבל עליה שכר קיום מצוות התפילה. הסבר זה מעורר קושי – אם אדם מתפלל ביחידות, לא בציבור, לא בבית כנסת, ולא במקביל לשעת תפילת הציבור, האם אין לו אפילו שכר התפילה עצמה?

קהלת יעקב ברכות סימן ג

לפי זה יוצא דהיכא דאמרו דתפילתו נדחית היינו שאין לו מצוות תפילה כלל!?! ... ונלע"ד שהחילוק בין 'נדחית' ל'אינה נשמעת' הוא כך – דאינה נשמעת היינו דתפילה זו אינה גורמת לא לזכות ולא לחובה לעניין מילוי בקשתו. ו'נדחית' היינו שתפילה זו גורמת להכריע לחובה, דתפילה הבאה יחידית מעייני בעובדיה, וכשעל פי שורת הדין אינו זכאי לכך עושים פסק דין שלא למלא בקשתו. ואילו לא התפלל באותה שעה לא היו מעיינים בעובדיה בפרטות, אלא היה נידון עם שאר הציבור ... ובדיני הציבור מטין הרבה פעמים לפני משורת הדין

❖ הקדמת מוסף עם הציבור לשחרית ביחיד

התשובות מהן ציטטנו ביחידה ארוכות מאוד. נעמוד כאן על עיקריהן – ביחידה 4 נגענו בכך שתמיד של שחר ובין הערביים אמורים להוות המסגרת היומית של עבודת המקדש. כל יתר עבודת המקדש נעשית בין התמיד של שחר והתמיד של בין הערביים. לאור זאת, תפילת שחרית, שתוקנה כנגד התמיד של שחר, צריכה להיות קודמת לתפילת המוסף. בבאר יצחק דן באריכות בשאלה אם הקדמת התמיד של שחר לקרבן המוסף מעכבת, או שהיא רק מצווה, אך בדיעבד ניתן גם להפוך. גם באגרות משה מתחיל הדיון בשאלה מדוע קרבן התמיד קודם ליתר הקרבנות. נקודת מחלוקת מעניינת היא איך להשוות בין עולם התפילות לבין עולם הקרבנות. בבאר יצחק טוען שכל דבר שעובד בדיעבד בעולם הקרבנות מתקבל גם בעולם התפילות. באגרות משה כתב שלא יתכן שמעלת תפילת הציבור תייצר בחירה לעשות דבר שבעולם הקרבנות היה מתקבל בדיעבד בלבד. הגמרא במסכת ברכות (דף כז) דנה איזו תפילה להקדים במידה ואיחרו ולא התפללו מוסף – את המוסף או המנחה. לכאורה עולה שהדין שכל התפילות יהיו בין שחרית ומנחה אינו מעכב. אך דווקא הסוגיה שם מייצרת סיבוך חדש. הגמרא אומרת שיש להתפלל מנחה לפני מוסף מפני שהתדיר קודם. מצד אחד, אמירה זו משחררת אותנו מהיצמדות למבנה המסודר של המקדש, ממנו היינו למדים שהתפילות צריכות להיות בין שחרית ומנחה. שיקולים אחרים (כמו מעלת התדיר, ולענייננו – התפילה עם הציבור) בהחלט יכולים להפוך את הסדר. מצד שני, המשמעות היא שיש להעדיף את התדיר. אם כך, לכאורה יש להתפלל שחרית לפני מנחה. זה מעלה את הדיון מה עדיף – התדיר, או הציבור. על כך הוא מביא ראיות רבות מרחבי עולם ההלכה. [שני הפוסקים דנים בשאלה אם קדימת תמיד של שחר ליתר העבודות קשורה להיותה קרבן תדיר. מסקנתם היא שלא].

הרב פיינשטיין מביא את דברי הטור, המספר על אביו הרא"ש שכאשר היה הציבור מאריך בתפילת שחרית ביום הכיפורים וחשש שיגיעו לחצות, ואזי הדבר הנכון יהיה להתפלל מנחה לפני מוסף (מפני מעלת התדיר), אך הציבור לא יעשה כך. בכדי להימנע מהמצב הזה, העדיף הרא"ש להתפלל מוסף ביחידות. יוצא שהרא"ש מעדיף להתפלל ביחידות כדי להימנע מחריגה מהסדר. הרב פיינשטיין אומר שהוא הדין כאן – יש להתפלל שחרית ביחידות בכדי להימנע מחריגה מהסדר (של תפילת מוסף לפני שחרית). ועוד קל וחומר – במקרה של מוסף לפני מנחה יש על מי לסמוך להתפלל מוסף לפני מנחה אחרי חצות. אך הרא"ש מעדיף שלא לסמוך עליהם. קל וחומר שפשוט ומוסכם שיש להתפלל שחרית לפני מוסף!

❖ הליכה ד' מילין לנטילת ידיים לפני התפילה

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף מו עמוד א

אמר רבי אבהו אמר רבי שמעון בן לקיש: לגבל ולתפלה ולנטילת ידיים - ארבעה מילין .... אמר רבי יוסי ברבי חנינא: לא שנו אלא לפניו, אבל לאחריו - אפילו מיל אינו חוזר. אמר רב אחא: ומינה, מיל הוא דאינו חוזר, הא פחות ממיל - חוזר

תוספות מסכת פסחים דף מו עמוד א

ולתפלה - נראה כפירוש הקונטרס, ולא כערוד דפירש לתפלה היינו לרוחץ ידיו להתפלל, דהיכי דמי? אי בעידנא דצלותא, הא אמרינן בברכות (דף טו.) (אביי) לייט אמאן דמהדר אמיא בעידן צלותא, דכתיב 'ארוחץ בנקיון כפי', ואי שלא בזמן תפלה, מאי איריא ד' מילין, אפילו טובא נמי

בערוך מפרש ש"לתפילה" המחזר בגמרא כאן מתייחס לנטילת ידיים לצורך התפילה, ולא לתפילה עצמה. יש לציין שיש מקום להחמיר בנטילת ידיים לתפילה, שיתכן שחסרונה פוגע ביכולת להתפלל כלל, יותר מהתפילה בציבור.

אך מן הגמרא בתחילת המסכת עולה שלא נכון להחמיר בנטילת ידיים עד כדי כך -

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף טו עמוד א

אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: כל הנפנה ונוטל ידיו ומניח תפילין וקורא קריאת שמע ומתפלל - מעלה עליו הכתוב כאלו בנה מזבח והקריב עליו קרבן, דכתיב: ארוחץ בנקיון כפי ואסובה את מזבחה ה' .... אמר ליה רבינא לרבא: חזי מר האי צורבא מרבנן דאתא ממערבא ואמר: מי שאין לו מים לרוחץ ידיו - מקנח ידיו בעפר ובצרור ובקסמית! אמר ליה: שפיר קאמר, מי כתיב, ארוחץ במים? בנקיון כתיב - כל מידי דמנקי. דהא רב חסדא לייט אמאן דמהדר אמיא בעידן צלותא, והני מילי - לקריאת שמע, אבל לתפלה - מהדר. ועד כמה? עד פרסה. והני מילי - לקמיה, אבל לאחריה - אפילו מיל אינו חוזר; ומינה - מיל הוא דאינו חוזר, הא פחות ממיל - חוזר

כלומר, אינו נכון להשקיע להשיג דווקא מים, מפני שהדבר החשוב הוא לנקות את הידיים.

רמב"ם הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק ד הלכה א

חמשה דברים מעכבין את התפלה אף על פי שהגיע זמנה, טהרת ידיים, וכיסוי הערוה, וטהרת מקום תפלה, ודברים החופזים אותו, וכוונת הלב.

הלכה ב

טהרת ידיים כיצד רוחץ ידיו במים עד הפרק ואחר כך יתפלל, היה מהלך בדרך והגיע זמן תפלה ולא היה לו מים אם היה בינו ובין המים ארבעה מילין שהם שמונת אלפים אמה הולך עד מקום המים ורוחץ ואחר כך יתפלל, היה בינו ובין המים יותר על כן מקנח ידיו בצרור או בעפר או בקורה ומתפלל.

הלכה ג

במה דברים אמורים לפניו אבל אם היה מקום המים לאחריו אין מחייבין אותו לחזור לאחריו אלא עד מיל, אבל אם עבר מן המים יותר אינו חייב לחזור אלא מקנח ידיו ומתפלל

שולחן ערוך אורח חיים הלכות תפלה סימן צב סעיף ד

צריך לרוחץ ידיו במים, אם יש לו; ואם אין לו, צריך לחזור אחריהם עד פרסה. והני מילי כשהוא הולך בדרך והמים נמצאים לפניו, אבל אם צריך לחזור לאחריו למקום מים עד מיל, חוזר; יותר ממיל, אינו חוזר. ואם מתירא שיעבור זמן התפלה, ינקה ידיו בצרור או בעפר או בכל מידי דמנקי

סעיף ה

רוחץ ידיו שחרית והסיח דעתו, צריכים נטילה לתפלה, אם יש לו מים, אף על פי שאינו יודע להם שום לכלוך, ולא יברך; ואם אין לו מים מזומנים, אין צריך לחזור וליטול. הגה: ואפילו היו ידיו מלוכלכות ונטולן לתפלה. אינו מצריך

❖ שחרור עבדים לצורך מצווה

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף מז עמוד ב

מעשה ברבי אליעזר שנכנס לבית הכנסת ולא מצא עשרה, ושחרר עבדו והשלימו לעשרה ... והיכי עביד הכי? והאמר רב יהודה: כל המשחרר עבדו עובר בעשה, שנאמר: לעלם בהם תעבדו! - לדבר מצוה שאני. - מצוה הבאה בעבירה היא! - מצוה דרבים שאני

בדרך כלל, "מצווה הבאה בעבירה" מתייחס למעשה אחד שכולל בתוכו מצווה ועבירה. במקרה זה, רבי אליעזר עבר על העבירה, והציבור קיימו את מצוותם לאחר מכן, בנפרד ממעשה השחרור!

רמב"ם הלכות עבדים פרק ט הלכה ו

אסור לאדם לשחרר עבד כנעני וכל המשחררו עובר בעשה, שנאמר: "לעולם בהם תעבדו" ... ומותר לשחררו לדבר מצוה, אפילו למצוה של דבריהם, כגון שלא היו עשרה בבית הכנסת, הרי זה משחרר עבדו ומשלים בו המניין, וכן כל כיוצא בזה

לכאורה הרמב"ם אינו גורס את החלק האחרון של הסוגיה (כך הסבירו מספר אחרונים את פסיקתו). הרמב"ם מתיר לשחרר את העבד עבור כל מצווה, ולא בהכרח עבור מצווה של רבים! הרמב"ם בתירוץ הראשון משקף את ההבנה הזאת, כפי שלמדנו –

חידושי הרמב"ם מסכת גיטין דף לח עמוד ב

הא דאמרין מצוה שאני. תמהני! וכי מפני מצוה להתפלל בציבור דחו עשה שבתורה? ואפשר שלא אמרה תורה 'לעולם בהם תעבדו' אלא משום שלא ליתן להם מתנות חנם, כעניין דכתיב בגוים 'לא תחנם', אבל כשהוא משחררו מפני שנותן דמי עצמו, או משום מצוה וצורך הרב, דליכא חנינה, מותר

האם ניתן ליישב את החלק האחרון של הגמרא עם דברי הרמב"ם? נבאר את הדברים על פי הסברם של החתם סופר (בחידושי למסכת גיטין שם) והרב פיינשטיין (באגרות משה אורח חיים חלק א סימן קפח) –

איסור שחרור העבדים מוגדר כאיסור לשחרר את העבד בחינם, כלומר, אם האדון אינו מרוויח מכך. לדוגמא – אם לאדון יש רווח כלכלי משחרור העבד, מותר לו לשחרר אותו.

במקרה שלנו, שיקולו של האדון לשחרר את העבד הוא כדי להרוויח מצווה נוספת. בשלב ההווה אמינא הגמרא אומרת שזהו הרווח המצדיק את היתר שחרור העבד.

אך הגמרא מקשה על כך שזו מצווה הבאה בעבירה – לא במובן הרגיל, אלא שבשקלול בין המצוות, אינו יוצא מורווח. הוא משלם מחיר של לעבור בעשה, כדי להרוויח מצוות עשה (לכל היותר) אחרת. בשקלול, הוא אינו יוצא מורווח. אם כך, אין הצדקה הלכתית לשחרר את העבד.

כך הם מיישבים את שתי הקושיות – אכן מדובר ב'מצווה הבאה בעבירה' במובן שונה מהרגיל. ויש צורך במצווה של הרבים בכדי שבשקלול המצוות והעבירות האדון יצא מורווח.

(יש רבות לפלפל בעצם החשבון. לכאורה היה מקום לומר שאם האדון רוצה להתפלל במניין, מותר לשחרר. הרי התורה איננה נכנסת למערכת השיקולים ובוחנת אם האדון באמת הרוויח מן השחרור. לכאורה זה דבר שמסור להערכתו של האדון!

אך נראה שיש הבדל בין הדברים. אם האדון מוכר את העבד בסכום כסף, הוא איננו נדרש ללכת לשמאי לוודא שאכן יצא מורווח המכירה. אם להערכתו הוא הרוויח, להערכתו הוא הרוויח. ודאי שאין בכך איסור. זאת מכיוון שיש כאן שני צירים שונים – ציר המצב הכלכלי של האדון, וציר המצווה. אם בציר של הרווח הכלכלי של האדון יש רווח, הרי שאין איסור בשחרור. אך אם האדם שוקל לעבור על האיסור בכדי לקיים מצווה אחרת, השקלול אינו נמצא בצירים שונים. אלו שני דברים הנמצאים על אותו הציר. הציר הוא עשיית רצונו יתברך. מכיוון שהשקלול נעשה בציר מה עושה נחת רוח לקב"ה, כאן הקב"ה נכנס לתמונה ומכריע אם בסך הכול יש רווח או לא.

יש עוד רבות לפלפל, ואכמ"ל).